

РЭЦЭНЗІІ

ДЗЯТКО, Д. В. БЕЛАРУСКАЯ ЛІНГВІСТЫЧНАЯ ТЭРМІНАГРАФІЯ : МАНАГР. / Д. В. ДЗЯТКО ; НАВУК. РЭД. В. Д. СТАРЫЧОНАК. – МІНСК : БДПУ, 2022. – 340 с.

Манаграфія знаходзіцца ў шэрагу актуальных для сучаснага тэрміназнаўства даследаванняў, абумоўленых тым, што навука XXI ст. патрапіла, па вобразным і вельмі дакладным азначэнні Т. У. Чарнігаўскай, «у тэрміналагічную пастку»: пастаяннае пашырэнне сферы навуковага пазнання прыводзіць да некантралюемага павелічэння колькасці агульнанавуковай і галіновай тэрміналогіі, якая фіксуецца (але далёка не ў поўным аб'ёме) у шматлікіх тэрміналагічных слоўніках і энцыклапедыях, большая частка якіх пабудавана без уліку класічных прынцыпаў пабудовы акадэмічных тэрмінаграфічных выданняў. Колькасны рост тэрмінаў – натуральны і неабходны вынік развіцця навукова-тэхнічнага прагрэсу, аднак, акрамя тэрмінаў, неабходных для намінацыі новых навуковых аб'ектаў, нарастае лавіна тэрміналагічных абазначэнняў, якія вынаходзяцца выключна таму, што аўтары «хочут свою образованность показать» (А. П. Чэхаў), напрыклад: *кінаадаптацыя замест экранізацыя; іншакультурныя дзеянні (?); партнёр па міжкультурных зносінах; камунікант замест суразмоўца; міжкультурны камунікант замест перакладчык; рэцыпіент замест чытач; счытваць і прачытваць тэкст; граматыка-арфаэпічны комплекс слова (?); агульнаўжывальная мова і яе іншамоўныя версіі (!)* і інш.

Гэта прыводзіць да ўтварэння тэрміналагічных сінонімаў (напрыклад: *мовазнаўства – лінгвістыка, параўнальна-гістарычнае мовазнаўства – кампаратывістыка, словаўтварэнне – дэрывацыя, словаўтваральнае гняздо – дэрывацыйнае гняздо – эпідыгматычнае гняздо, назоўны склон – намінатыў*), гістарычна абумоўленых, з аднаго боку, працэсамі стварэння тэрмінаў з выкарыстаннем міжнародных старажытнагрэчаскіх і лацінскіх каранёў і марфем, з другога – на аснове спрадвечнай лексікі, а таксама больш познімі запазычаннямі з адной еўрапейскай мовы ў іншую. Само паняцце навуковы тэрмін лагічна выключае наяўнасць абсалютных сінонімаў, але можа быць апраўдана ў адносінах да тэрміналагічных сістэм, якія склаліся да пачатку XX ст., г. зн. да зараджэння самастойнай галіны навукі – тэрміназнаўства. Больш за тое, гэтая частка тэрміналагічных сістэм прынята навуковай супольнасцю і адлюстравана ў класічных энцыклапедыях і слоўніках, узяць хаця б такое знакавае і ўсё яшчэ актуальнае выданне як «Энцыклопедычны слоўнік Брокгауза і Ефрона» 1890–1907 гг. Аднак штучнае і нічым не апраўданае

стварэнне сінанімічных радоў, якія складаюцца з тэрміналагічных «навадзелаў», толькі абцяжарвае разуменне і зацямяе сэнс навуковых і навукова-вучэбных тэкстаў, параўн. тэрміналагічныя «вынаходніцтвы» ў пазначэнні аморфных моў: *ізалявальныя // бясформенныя // каранёвыя // коранеізалявальныя // аднаскладовыя мовы*.

У сувязі з гэтым ні ў каго не ўзнікае сумненняў у настойлівай неабходнасці:

1) фарміравання вычарпальных карпусоў галіновых тэрміналогіяў,

2) тэматычнай сістэматызацыі тэрмінаў,

3) выяўлення сінанімічных радоў і строгай кадыфікацыі тэрмінаў з прамой забаронай выкарыстання неапраўданых неалагізмаў (нарматыўная тэрміналагічная цэнзура).

Гэтыя складаныя задачы не могуць быць вырашаны без лексікаграфічнага апісання тэрмінаў, якое патрабуе стварэння тэорыі тэрмінаграфіі, складання наменклатурнага рэестра неабходных тэрміналагічных слоўнікаў для навуковых і вучэбных мэт, падрабязнага апісання жанраў і структурных параметраў такіх слоўнікаў, што, у сваю чаргу, не можа абысціся без аналізу існуючых нацыянальных і міжнародных традыцый тэрмінаграфіі ў цэлым і лінгвістычнай тэрмінаграфіі, у прыватнасці, без інвентарызацыі і тыпалагізацыі наяўнага арсеналу тэрміналагічных слоўнікаў, падрабязнага аналізу іх мега- і мікраструктуры, апісання асаблівасцей падачы тэрмінаў і іх дэфініцый. Гэтыя задачы кваліфікавана і пераканаўча вырашаюцца ў рэцэнзаванай манаграфіі Д. В. Дзятко.

Амаль адначасова такая праца была пачата ў беларускай, расійскай і ўкраінскай лексікаграфіі, дастаткова назваць даследаванні С. У. Леснікова «Словарь русских словарей» (М., 2002) і стварэнне пад яго кіраўніцтвам *Гізаўруса метамоў лінгвістыкі* ў Інстытуце лінгвістычных даследаванняў РАН (СПб., з 2008 г.), В. К. Шчэрбіна 2002–2017 гг., А. С. Герда «Прикладная лингвистика» (СПб., 2005), В. Кравіцкай «Українська лексикографія: теорія і практика» (Львоў, 2005), В. Д. Старычонка «Большой лингвистический словарь» (Растоў-на-Доне, 2008), С. В. Грынёва-Грыневіча «Введение в терминологию: как просто и легко составить словарь» (М., 2009), А. Дэмскай «Вступ до лексикографіі» (Кіеў, 2010), І. А. Казіміравай, Л. У. Туроўскай і Н. А. Яцэнка «Слов'янське термінознавство: бібліографічний покажчик» (Луцк, 2016), С. Д. Шэлава «Очерк теории терминологии: состав, поня-

тийная организация, практические приложения» (СПб., 2018) і інш.

У радзе названых даследаванняў знаходзіцца манаграфія Д. В. Дзятко, якая паспяхова і доказна – на значным фактычным матэрыяле – прадстаўляе:

1) апісанне метадалагічных прынцыпаў, аб'екта, прадмета, комплексу метадаў і прыёмаў тэарэтычнага тэрміназнаўства ў яго станаўленні і сучасным стане на аснове распрацаванай аўтарам метадыкі дыхатамічнага супастаўлення сумежных дысцыплін – лексікалогіі і лексікаграфіі, лексікалогіі і тэрміназнаўства, лексікаграфіі і тэрмінаграфіі – з папярэдняй кваліфікацыяй ключавых паняццяў гэтых раздзелаў лінгвістыкі: слова-лексемы і слоўніка, лексічнай і тэрміналагічнай сістэм мовы, лінгвістычнага і тэрміналагічнага слоўнікаў (гл. Раздзел I «Тэарэтычныя аспекты сістэмнай параметрызацыі тэрмінаў»);

2) кола праблемных палёў сучасных тэрміназнаўства і тэрмінаграфіі на аснове вывучэння і сістэматызацыі велізарнага пласта навукова-тэарэтычных і навукова-вучэбных даследаванняў метамовы лінгвістыкі (590 адзінак у спісе выкарыстанай літаратуры і слоўнікаў, у тым ліку звыш 140, выдадзеных у Аўстрыі, Англіі, Венгрыі, Германіі, Даніі, Іспаніі, Калумбіі, Літве, Нідэрландах, Польшчы, Славакіі, Славеніі, ЗША, Турцыі, Фінляндыі, Францыі, Харватыі, Чэхаславакіі, Швейцарыі, Швецыі), аб'ёмнага корпуса усходнеславянскіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў і 115 лексікаграфічных крыніц даследавання – лінгвістычных тэрміналагічных слоўнікаў, якія ўключаюць беларускі моўны матэрыял. Такі аб'ём навуковай літаратуры і лексікаграфічных крыніц, якім непасрэдна прысвечана даследаванне, надае высновам аўтара несумненную пераканаўчасць і ўніверсальнасць, паколькі ахоплівае не толькі ўласна беларускія і ўсходнеславянскія тэрмінаграфічныя даследаванні, але і еўрапейскія і амерыканскія, а таксама дазваляе акрэсліць магчымыя шляхі вырашэння абазначаных праблем тэрміназнаўства і тэрмінаграфіі (гл. пункт

1.4. «Перспектыўныя кірункі тэрмінаграфіі» ў Раздзеле I);

3) кваліфікаванае сістэматызаванае апісанне гісторыі фарміравання, існуючых нацыянальных традыцый і сучаснага стану беларускага тэрміналагічнага кантынуума (гл. Раздзел II «Генезіс і традыцыі беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі») з пабудовай арыгінальнай тыпалогіі слоўнікаў (гл. Раздзел IV «Тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў») і ўвядзеннем аўтарскіх тэрміналагічных абазначэнняў для дакладнай кваліфікацыі і класіфікацыі шматлікіх разнажанравых і рознаструктурных лексікаграфічных крыніц, якія можна выкарыстоўваць у пабудове ўніверсальных класіфікацый слоўнікавых матэрыялаў, напрыклад: *панарамна-дэскрыптыўныя і юнітыўна-дэскрыптыўныя даследаванні, праектыўная тэрмінаграфія, слоўнікі-рэстры, інкарпараваныя слоўнікі* і інш.;

4) падрабязнае даследаванне існуючых беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў, іх структурных і зместавых асаблівасцей (гл. Раздзел III «Метадалогія беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі»), што суправаджаецца нагляднымі схемамі і табліцамі. Яго заканамерным вынікам з'явілася пабудова фармальнай матрыцы як аптымальнай асновы ўкладання тэрміналагічнага слоўніка з зададзенымі мэтамі і параметрамі, што павялічвае навуковы статус дадзенага манаграфічнага даследавання. Акрамя іншага, тыпалогія слоўнікаў і матрыца пабудовы тэрміналагічнага слоўніка, распрацаваныя Д. В. Дзятко і апрабаваныя ў апублікаваных артыкулах і прачытаных дакладах, дазваляюць ацаніць корпус існуючых слоўнікаў, выявіць лексікаграфічныя лакуны і акрэсліць перспектывы развіцця беларускай, у прыватнасці, і усходнеславянскай лінгвістычнай тэрмінаграфіі ў цэлым.

З упэўненасцю можна канстатаваць, што рэцэнзаваная манаграфія знаходзіцца ў шэрагу актуальных інавацыйных даследаванняў сучаснай тэрмінаграфіі і ўносіць істотны ўклад у тэорыю і практыку крытычнага аналізу і складання слоўнікаў метамовы лінгвістыкі.

Доктар філалагічных навук, прафесар кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі БДПУ

Н. В. Пятаева